

Civilizacija in kultura

Tone Peršak

Po osamosvojitvi Slovenije je slovenska nacionalna kultura nepričakovano naglo izgubila svoj prejšnji pomen. Četudi kulturnih dogodkov ni manj in četudi je opaziti vse več domiselnosti v t. i. managementu in marketingu v kulturi, še posebej pri organizacijah prireditelj, je hkrati res, da vse to ni več tako zelo in na tak način odmevno, kot so bili dogodki v kulturi pred desetletjem in še prej. Res je tudi, da javnost opaža predvsem dogodke, ki se spogledujejo s t. i. popularno kulturo (razni festivali, gostovanja razvpitih pevcev in dirigentov ipd.), medtem ko akcije, ki želijo biti ali so izrazito inovativne, ne dosežejo širše odmevnosti ter se dogajajo in odmevajo v neke vrste getu omejenega števila pripadnikov. Nekaj podobnega velja tudi za izrazito kakovostne dosežke (razstave, gledališke uprizoritve, izide knjig ...), ki bi jih najlaže uvrstili v obnebe t. i. elitne kulture. Vznemirjenja, ki bi prebilo krog posvečencev, ne povzročajo.

In potem opaziš, da gre pravzaprav za nekaj drugega. Po eni strani za razmerje med popularno in elitno kulturo ter očitno tudi za krizo slednje in po drugi strani za razmerje med t. i. »zahodno civilizacijo« in najrazličnejšimi kulturami, ki vse bolj postajajo objekt pollaščenja in prežemanja te »zahodne civilizacije« (Eagleton). Pri tem ni odveč opozoriti, da je med popularno oziroma množično kulturo in to »zahodno civilizacijo« zelo pogosto enačaja in da torej »zahodna civilizacija«

načenja in prežema pojavne oblike elitne kulture tudi s tem, da jih izpodriva z veliko popularnejšimi in najpogosteje trivialnimi vsebinami in oblikami. Iz tega sledi, da je mogoče predpostaviti nekakšen enačaj med Eagletonovo »zahodno civilizacijo« in popularno ali, kot jo on imenuje, populistično »kulturo« v razmerju z (elitno) »Kulturo«. Vprašanje potemtakem meri v širše in ne le v nacionalne razsežnosti in se dotika še vedno povsem odprtih dilem v zvezi s t. i. globalizacijo in njeno težnjo po poenotenju vseh bistvenih norm in standardov na vseh pomembnih področjih življenja (gospodarstvo, trg, proizvodnja, potrebe, interesi ...) ter potiskanju v geto eksotičnosti in folklore vsega, kar je samo posamično ali skupinsko in nekaj velja le v omejenem okolju in za omejeno število ljudi, kamor naj bi v prihodnje sodile tudi najrazličnejše nacionalne, plemenske ali pokrajinske posebnosti, z nacionalnimi in tudi regionalnimi (na primer sredozemska, latinskoameriška itd.) kulturami vred. Vsiljevanje vsem skupnih in razumljivih standardov pa samo po sebi pomeni zanikanje posebnosti in izjemnosti. Lahko pomeni kakovost v nekem drugem pomenu besede (razumljivost, učinkovitost, tudi domiselnost in duhovitost); težko pa bi pomenilo dosežek kot preboj posamične genialnosti v nekdanjem, nekoliko romantičnem pomenu besede; genialnosti, ki očara.

Kultura, v katero se po Eagletonovem mnenju ta »zahodna civilizacija« oziroma iz nje vznikla kultura ima vso pravico vmešavati in jo od znotraj spreminjati, je očitno mišljena

kot tradicionalna kultura, izhajajoča iz miselnih vzorcev, ki so se razvili v času od humanizma in renesanse do 20. stoletja. To je kultura, ki je po eni strani rezultat osvobojenosti in razmaha subjekta (vsaj v Evropi in Ameriki) in po drugi strani rezultat razvoja in pomembnosti naroda kot nacije. Sam mislim, da gre v resnici za že omenjeno napetost med kulturo in civilizacijo, ki sta skozi vso zgodovino v zelo ambivalentnem razmerju. Kultura pogojuje civilizacijo kot razvoj in napredek in tudi kot posebno razmerje do sveta (do narave, do človeka in vsega drugega, kar je). Po drugi strani pa civilizacija ravno tako sama po sebi pomeni ustvarjanje pogojev za razmah kulture in tudi za odkrivanje novih razsežnosti duha in čutenja, če lahko tako poimenujem tisto, kar bi kdo drug označil kot razvoj ali celo napredek kulture.

Morda bo zvenelo nekoliko staromodno, vendar bom vseeno tvegala in zapisal, da s pojmom »kultura« poimenujemo predvsem vsakršno odzivanje, umetniško, filozofsko in tudi znanstveno, na pojave in dogajanje okrog sebe in v sebi, zlasti odzivanje, ki izhaja iz težnje razumeti, dojeti, opisati ali kakor koli drugače izraziti vzgibe in zakonitosti teh pojavov in dogajanj (Aristotel). Kultura, ki seveda ne pomeni le umetnosti, temveč celotno področje duhovnega in tudi čustvenega odzivanja in delovanja, ki pa ni usmerjeno v neposredno spreminjanje sveta ali pridobivanje takšne ali drugačne koristi, je posebna drža človeka posameznika ali neke (kulturne) skupnosti (denimo nacionalne) do sveta v vseh njegovih razsežnostih. Civilizacijo

razumem kot veliko bolj neposredno aktivno razmerje do sveta, ki praviloma temelji v takšni ali drugačni kulturi. Civilizacija potemtakem, če zelo poenostavim, pomeni poseben tip ravnanja s svetom, ki izhaja iz posebnega tipa kulture in seveda vpliva tudi na kulturo kot svoje torišče, tako da se kultura na neki način prilagaja civilizaciji, ki se rojeva iz nje. Lahko bi tudi rekli, če sem že prej tako rekoč citiral Aristotela, da kultura pomeni predvsem vse tisto, kar označuje pojem *poiesis*, civilizacija pa v največji meri tisto, kar naj bi označeval pojem *techné*. Recimo, da je tako.

Če se zdaj vrnem k začetnemu vprašanju, se moram zavestno odpovedati čustveni pristranskosti in navezanosti na kulturo, ki ji pripadam. Zavedajoč se čeri in možnih stranpoti, sprejemam razvoj civilizacije, ki ga doživljamo, kot logičen in normalen. Res je, da ta razvoj vsekakor prinaša tudi obilo nevarnosti in nemara celo ogroža samega akterja tega razvoja, človeka in človeštvo. Danes mnogo več pokazateljev napoveduje ekološko katastrofo kot možnost, da človeštvo dovolj zdravo dočaka začetek naslednjega stoletja v dovolj zdravem okolju. Se vedno je nadvse mogoče tudi samouničenje človeštva z orožjem, ki čaka v arzenalih nekdanjih in prihajajočih sil in velesil. Mogoče je celo razčlovečenje človeka z nepremišljeno uporabo lastnih civilizacijskih dosežkov na področju genske manipulacije in podobnih dejavnosti. Lahko si celo predstavljamo, da človek kot posameznik in kot človeštvo preprosto ne bo zdržal tempa razvoja, ker se kljub vsem dosežkom znanosti ne bo uspel dovolj

hitro prilagajati pogojem, ki jih spreminja, in bo kot fiziološki in duhovni ter čustveni sistem preprosto odpovedal, lahko bi rekli pregorel. A vse te slutnje so v bistvu tipični simptomi strahu pred neznanim in nemoči ob pogledu v brezna možnega, ki se odpirajo pred našimi očmi. Ta strah je ob zatonu novoveške (postrenesančne) kulture in civilizacije, ki ga slutimo, in v povezavi s folklornim doživljanjem milenija, ki se mu le ni mogoče povsem izogniti, razumljiv, vendar najbrž ni koristen. Kajti ta strah po drugi strani lahko povzroči ravno nasproten učinek, nekakšno brezglavo in kljubovalno bezljanje v prihodnost z zaprtimi očmi in brez premisleka. Zdi se mi, da se to tudi v Sloveniji že dogaja; vsaj na nekaterih področjih zagotovo. Gre za to, da iz strahu pred razvojem skušamo tako rekoč prehiteti razvoj in izsiliti spremembe, še preden te dozori.

Pa ne mislim samo na politiko, temveč tudi na kulturo, ki pomeni svojevrstno podstat, iz katere živimo in rastemo. Radi bi se odlepili, zavrgli to podstat in se čez noč prelevili. Vendar smo najbrž še vedno prilagojeni tej zavrženi podstati in težko sprejememo tisto, kar je bistveno v prihajajoči kulturi in kar najbrž nikakor ni to, kar je moč na prvi pogled povzeti iz izjave Terryja Eagletona. Prevzemamo tisto, kar je najglasnejše, najbolj kričeče pisano, skratka kič, kokakolo in hamburgerje, vrednote in miselne vzorce iz hollywoodskih filmov ter govorne vzorce iz predmestnih slangov ameriških velemest. Moraliziram? Gotovo.

Morda pa se v viharju razvoja vendarle rojevata nova kultura in nova civilizacija, morda tudi nova senzibilnost in nova podoba človeka, ki bo preseгла samovšečno predstavo novejškega gospodarja vsega stvarstva. Morda bo ta novi človek sposoben preseči možna brezna razvoja, ki zevajo iz prihodnosti, če se še enkrat spomnim na prej omenjeni strah. A najbrž bo res moral odkriti novo razsežnost v razmerju človeka do sveta in sebe. Drugačno od doslej znanih, ki smo jih spoznali v grški antiki, v Stari zavezi, v srednjeveški totaliteti ali postrenesančni podobi osvobojenega subjekta. Seveda pa se lahko zgodi tudi to, da se bodo množice spet zatekle v varno okrilje kakšne velike ideologije; še posebej, če bi se zgodilo, da bi prišlo do kakšne hujše krize. Tudi vzneseno prepričanje nekaterih, da smo z velikimi ideologijami za vse čase opravili, se zdi včasih naivno.

Kakor koli že, vprašanje zastavlja nepregledno vrsto novih in dodatnih vprašanj. Ta pa niso povezana samo s pojmom kulture v ožjem pomenu besede, čeprav je nemogoče spregledati, kako zelo razkrajata ta »zahodna civilizacija« ravnostne sisteme na področju kulture v ožjem pomenu besede, ne da bi ponujala enakovredne nove vrednostne sisteme na področju kulture. Nedavno sem slišal zelo zanimivo misel, ki jo je izrekel znan zgodovinar, češ da zgodovinska izkušnja, ki jo imamo, ne zadošča več za razumevanje časa, v katerem živimo. In razmislak o tem, kaj se danes dogaja v kulturi, nemara mora vključevati tudi to razsežnost.